

DOI 10.17234/SocEkol.24.1.1

UDK 378:316.75

378.014.5

Pregledni rad.

Primljeno: 2. 11. 2015.

Prihvaćeno: 17. 1. 2016.

SUVREMENI MODELI SVEUČILIŠTA I NJIHOVA KRITIKA U DRUŠTVENIM ZNANOSTIMA

Sven Marčelić

Odjel za sociologiju, Sveučilište u Zadru

Obala kralja Petra Krešimira IV, br. 2

23 000 Zadar

e-mail: smarceli@unizd.hr

Sažetak

Širenje visokog obrazovanja, razvoj društva znanja i dominacija neoliberalnih javnih politika u obrazovanju dovele su do stvaranja novih modela suvremenog sveučilišta. Modeli kao što su sveučilište drugog i trećeg tipa te trostruka uzvojnica naglašavaju praktičnu dimenziju visokog obrazovanja te primjenjivost koja se očituje kroz inovacije, patente i suradnju sa širokim krugom regionalnih, nacionalnih i nadnacionalnih dionika. Dosadašnji dominantni humboldtovski model, koji odlikuje utemeljenost na poučavanju i istraživanju zamjenjuje proširenje uloge sveučilišta „trećom misijom“, koja je primarno određena komercijalnim karakterom stvaranja novog znanja. Znanost se primarno evaluira kroz primjenjivu i komercijalnu dimenziju a mijenja se i sama uloga znanstvenika koji sve više postaje orijentiran na menadžerski aspekt vlastitog rada. Pritom se kao epistemički uzor uzimaju prirodne i tehničke znanosti, dok kod društvenih i humanističkih znanosti dolazi do marginalizacije. U ovome se radu donosi opis suvremenih modela sveučilišta te odgovor društvenih i humanističkih znanosti na novonastalo stanje. Iznose se tri vrste kritičkih strategija: metodološka kritika, pregovaračka strategija afirmacije društvenih i humanističkih znanosti te reflektivno-epistemološka kritika modela suvremenog sveučilišta.

Ključne riječi: društvo znanja, društvene znanosti, sveučilište drugog/trećeg tipa, trostruka uzvojnica, civilno društvo, sveučilište

1. UVOD

Proširenje i opća afirmacija visokog obrazovanja nakon Drugog svjetskog rata dovela je do stvaranja društva u kojem se znanje i obrazovanje smještaju u novi kontekst, čiji se sadržaj sukcesivno opisuje kao postindustrijsko društvo i društvo znanja. U tom se kontekstu mijenja i sam sadržaj znanja ali i sveučilište kao institucija. Pomakom od klasičnog humboldtovskog modela sveučilišta kao mjesta poučavanja i istraživanja, prema novom umreženom tipu javlja se niz aktera koji utječu na istraživački sadržaj i obrazovnu politiku, a sve veći broj visokoobrazovanih u populaciji podrazumijeva i pomak od privilegirane pozicije sveučilišta kao primarnog izvora novog znanja prema društvu u kojemu ono postaje samo jedan od aktera u društvu znanja.

Na taj se način ono nalazi u poziciji da, s jedne strane, postaje sve više orijentirano na suradnju s akterima na različitim teritorijalnim razinama, osobito u smislu regionalnog razvoja te, s druge, da je usmjereno i na različite tipove aktera, od gospodarskih preko političkih do širokog spektra različitih drugih dionika. Pritom je karakteristično da se te promjene primarno baziraju na orijentaciji institucionalnog funkcioniranja prema modelu tehničkih i prirodnih znanosti, dok se društvene i humanističke znanosti evaluiraju upravo prema tome modelu, unatoč (barem djelomičnoj) epistemološkoj nekompatibilnosti s njim.

U ovome će radu biti predstavljene konceptualizacije suvremenog tipa sveučilišta koje tematiziraju novonastali kontekst. Nakon što se iznese povijesni kontekst promjena uloge sveučilišta, predstaviti će se suvremeni modeli sveučilišta: sveučilište drugog tipa (*mode 2 university*), model trostruke uzvojnice (*triple helix*) te sveučilište trećeg tipa (*mode 3 university*). Potom će se iznijeti kritike modela koje su im upućene iz domene društvenih znanosti i to iz tri pozicije: metodološke kritike, kritike pregovaračkog tipa usmjerenog na afirmaciju društvenih znanosti unutar samih modela te epistemološke kritike.

2. VISOKO OBRAZOVANJE NAKON DRUGOG SVJETSKOG RATA

Razdoblje nakon Drugog svjetskog rata donijelo je dotad neviđen rast važnosti visokog obrazovanja. Širenje visokoobrazovnog sustava, velik porast broja studenata i nastavnog osoblja, otvaranje novih sveučilišta ali i novih oblika visokog obrazovanja poput veleučilišta, uz ideju cjeloživotnog učenja, doveli su do novog shvaćanja uloge obrazovanja. To je sa sobom donijelo i potpuno novu demografsku situaciju. Umjesto „manjine imućnih ili meritokratskih mladih osoba, uglavnom muškaraca“¹ (Halsey, 2010:207) dogodio se pomak prema „ujednačavanju obrazovnih šansi“, pri čemu se porast upisanih opisuje kao „spektakularan“ (Halsey, 2010:207), kako u Zapadnoj Europi i SAD-u, tako i u komunističkom zemljama Europe. Istovremeno raste i broj ustanova visokog obrazovanja koje su često regionalno raspoređene.² Na taj je način rastuća tercijarna djelatnost postindustrijskog društva, bazirana na visokoobrazovanoj radnoj snazi, dobila svoju demografsku podlogu, odnosno preduvjet.

Ovakav razvoj sveučilišta omogućila je i tada prevladavajuća keynesijanska ekonomska paradigma koja se bazirala na punoj zaposlenosti, a istovremeno nije mogla previdjeti i sve veću potrebu za tehnološkim razvojem i kadrom koji ga je u stanju pratiti i generirati. Sličan je rast zabilježen u zemljama istočnog bloka, čija je potreba za industrijalizacijom također zahtijevala visokoobrazovanu populaciju (Halsey, 2010). Obrazovanje je u postratnoj Europi viđeno i kao sredstvo demokratizacije te kao građansko pravo, što je 1965. u svojem utjecajnom djelu *Bildung als Bürgerrecht - Plädoyer für eine aktive*

1 Svi hrvatski prijevodi izvorno engleskih i njemačkih navoda su autorovi.

2 O njihovom broju dovoljno govori činjenica da popis sveučilišta osnovanih između 1945. i 1995. u Europi zauzima 19 sitno tiskanih strana u knjizi *A History of the University in Europe, Vol. IV* (Ruegg, 2010:575-594). Radi se o više od pet stotina sveučilišta.

Bildungspolitik formulirao Ralf Dahrendorf, a sveučilišna klijentela od tada uključuje široke srednje slojeve (Münch, 2007:302). Istovremeno dolazi i do razvoja instituta kao već poznate ali sada sve značajnije organizacijske jedinice, dok razvoj tehničkih sveučilišta i visokih škola dovodi do odvajanja poučavanja i istraživanja kao značajne promjene u odnosu na tradicionalno humboldtovo sveučilište koje se temeljilo na jedinstvu poučavanja i istraživanja (Münch, 2007:300).

3. SVEUČILIŠTE U POSTINDUSTRIJSKOM DRUŠTVU

Ovakav demografski pomak imao je sasvim jasne društvene posljedice i već se 1960-ih pojavljuje niz autora koji notira ovu činjenicu, pa se tako pojavio niz značajnih djela čiji su autori kontekstualizirali društvene i tehnološke promjene koje su dovele do stvaranja onoga što se danas uobičajeno naziva postindustrijskim društvom. Alain Touraine (1971:3) ovu je promjenu plastično izrazio već u prvoj rečenici svoje knjige „Postindustrijsko društvo“ u kojoj konstatira kako se „trenutno oblikuje novi tip društva“ koje opisuje riječju „tehnokratsko“. Odlikuje ga fragmentiranost, mobilnost, rastuća informiranost i informatiziranost te sve veća potreba za znanjem u svim segmentima života (Touraine, 1971:5). Promijenila se i uloga samog sveučilišta, koje prestaje biti liberalnim sveučilištem i postaje mjestom integracije u sustav (koji opet zahtijeva znanje sve većeg opsega i specifičnosti), odnosno ono više nije autonomno mjesto bezinteresne proizvodnje znanja (Touraine, 1971:13).

U sličnom tonu, pa i sa sličnim podnaslovom koji uključuje „društveno predviđanje“, piše Daniel Bell kad govori o dolasku postindustrijskog društva. Prema njemu, društvo budućnosti sve će se više temeljiti na „novim industrijama koje će prodavati znanje, a ne dobra“ i uključivati „novu klasu utemeljenu na znanju“ (Bell, 2001:79).

Manuel Castells pak govori o tome kako se sedamdesetih pojavljuje „nova tehnološka paradigma“ (Castells 2000:124) i dalje je opisuje kao „tehnološku revoluciju okruženu znanjem i informacijama, utjelovljenu u operacijama obrade simbola koje su obvezno povezane s kulturom društva i s obrazovanjem/vještinama ljudi“ (Castells, 2000:107). Postindustrijsko društvo je, dakako, znatno složenije od pukog pitanja uloge znanja, iako je ono njegov bitan dio, što znači da je besmisleno govoriti o njemu iz samo jednog aspekta bez određenja opće slike u barem elementarnim odrednicama. U tom smislu svakako je važno istaknuti jačanje tercijarnog sektora, odnosno promjene u načinu proizvodnje. Prema sintezi Krešimira Peračkovića (2011:91-92), postindustrijsko se društvo, pri čemu on polazi od Bellovih teza, može opisati preko pet temeljnih obilježja: „promjena u ekonomskom sektoru od proizvodne ekonomije u uslužnu“, „promjena u strukturi zanimanja i samoj vrsti rada, gdje sada prevladavaju profesionalna i uslužna zanimanja“, „kodifikacija teorijskoga znanja“, „orijentacija na budućnost uz kontrolu tehnologije i tehnoloških dostignuća“ te „proces odlučivanja te stvaranje nove intelektualne tehnologije“. Vidljivo je kako većina ovih kategorija u sebi sadrži pojmove znanja i tehnologije, za koje sveučilište kao institucija stvaranja i prenošenja znanja ali i razvoja i korištenja tehnologije ima osobitu važnost.

4. NEOLIBERALNA EPOHA I SVEUČILIŠTE

Povećani zahtjevi za visokim obrazovanjem donijeli su i novu vrstu pritiska na državu. Važan čimbenik koji je stajao iza cijelog ovog procesa bila je i keynesijanska politika koja je podrazumijevala obrazovanje dostupno svima, što je donijelo rastući pritisak na fiskalnu politiku države. Do tada dominantna ideja europske socijaldemokracije o obrazovanju kao pravu počela je u sve većoj mjeri opterećivati državne proračune. Ova se slika počela mijenjati sredinom 1970-ih godina. Prema A. H. Halseyu (2010:210), tri su važna čimbenika utjecala na promjenu: „suprotstavljeni zahtjevi za ulaganje u naoružanje i obrazovanje, nevoljkost biračkog tijela da izglasa nove i više poreze te rastuća popularnost ekonomsko-liberalne doktrine minimalnog utjecaja države“.³ Sveučilišta više nisu mogla računati na bezuvjetnu potporu države i morala su se okrenuti dodatnim izvorima financiranja. Ovakve promjene imale su znatan učinak ne samo na ustanove visokog obrazovanja, nego i na samu populaciju koja je namjeravala ući u tercijarno obrazovanje, a i u ovom su slučaju posljedice bile pretežno financijske prirode. Ulazak u novu „neoliberalnu epohu“ (Münch, 2007:302) stubokom je promijenio uvjete u kojima su se odvijali znanost i istraživanje. Ustanove visokog obrazovanja i istraživanja prisiljene su proširiti potencijalne izvore financiranja, što je dovelo do povezivanja s raznim novim dionicima, od kojih je najvažnije gospodarstvo. Uloga profesora promijenila se i počela uključivati menadžersku dimenziju (Münch, 2007:302). S druge strane, slabljenje države donijelo je i novu geografiju visokog obrazovanja, koja počinje uključivati i regionalnu ali i nadnacionalnu komponentu kao potencijalne nove izvore sredstava i suradnje.

Međutim, ono što je ključno jest prepoznati pomoću kojih resursa su obrazovanje i znanost ušli u neoliberalnu epohu i što ih je činilo atraktivnim za privlačenje dodatnih sredstava. U društvu znanja, sveučilišta i ostale ustanove tercijarnog obrazovanja ključno su mjesto stjecanja, prenošenja i stvaranja tog resursa. U njima se stvara novo znanje, dolazi do inovacija koje se kasnije primjenjuju u novim proizvodima, čime se povećava kompetitivnost, tu se stvaraju patenti na čijim se pravima kasnije zarađuje, kao i ljudski kapital kao jedan od temeljnih zahtjeva društva znanja. Ono se također može upotrijebiti i u korist zajednice rješavanjem praktičnih problema. Ukratko, ono može surađivati s ostalim „ekonomskim, društvenim i kulturnim partnerima“ (Chatterton i Goddard, 2003:21).⁴ S druge strane, još je Bell naglasio jednu važnu osobinu čiji je glavni nositelj u društvu upravo sveučilište a to je „strateška uloga teoretskog znanja kao temelja tehnolo-

3 Posljednji čimbenik imao je dalekosežne političke posljedice pa se od sredine 1970-ih događa „velika transformacija u kapitalističkoj svjetskoj ekonomiji“, koja je vodila u smjeru „raširene ekonomske i političke deregulacije i pojave decentraliziranih oblika ekonomske organizacije“ (Chatterton i Goddard, 2003:23).

4 Ovo prožimanje visokog obrazovanja i znanosti s novim dionicima pridonijelo je i redefiniciji sveučilišne autonomije, koja se sve više kreće u smjeru američkog shvaćanja primarno fiskalne dimenzije, odnosno shvaćanja autonomije kao financijske neovisnosti, čime se opravdava povećani utjecaj raznih dionika na sveučilišnu politiku.

loških inovacija“ (Bell, 1999:xc). To je osobito važno jer sveučilištima daje dodanu vrijednosti mjesta „čistog“ istraživanja, za razliku od instituta i industrijskih istraživačkih pogona koji su isključivo utemeljeni na ideji proizvodnje izravno primjenjivog znanja.⁵ Važne promjene dogodile su se i po pitanju populacije koja je uključena u visoko obrazovanje. Došlo je do stvaranja „nove baze klijenata u smislu kako poučavanja, tako i istraživanja“ (Rüegg, 2010). Sveučilišta su se otvorila novim kategorijama populacije koja nadopunjuje tradicionalnu studentsku grupu koja dolazi nakon srednje škole u dobi od 18 godina i studira do srednjih dvadesetih. Studiranje uz rad postaje važan dio sveučilišnih programa a stvara se i sve veći pritisak na programe strukovnog obrazovanja, specijaliziranih studija i cjeloživotnog obrazovanja, što sve uglavnom uključuje stariju populaciju i one koji sami plaćaju svoj studij, na taj način doprinoseći fiskalnoj snazi visokoobrazovnih ustanova. U tom je smislu osobito važna regionalna komponenta jer većina osoba koje studiraju uz rad nisu u mogućnosti putovati zbog studija ili trajno seliti u druge sredine, a s druge su strane spremni uložiti u obrazovanje kao izvor ljudskog kapitala.

4.1 Geografska dimenzija suvremenih modela sveučilišta

Rasprava o suvremenim modelima sveučilišta u obzir treba uzeti i geografski kontekst u kojemu se oni ostvaruju. Konstituiranje modela temeljilo se na primjerima regija koje su tradicionalno povezivale vodeća svjetska sveučilišta i tvrtke koje su koristile regionalna sveučilišta kao izvor znanja i ljudskog kapitala. Carlos Rodrigues (2011) ovaj fenomen naziva „tehnodolinama“, polazeći od Silicijske doline kao primjera koncentracije ekonomskog i ljudskog kapitala u snažnoj povezanosti s akademskim kontekstom. Stoga je literatura koja obrađuje normativnu dimenziju (Etzkowitz, 2004) primarno povezana s uskim krugom najrazvijenijih zemalja zapadnog svijeta, primarno Sjedinjenih Američkih Država, Velike Britanije i skandinavskih zemalja. U takvom razvijanju modela nastaje problem prenošenja u sredine sa slabije razvijenim gospodarskim sektorom, osobito u smislu istraživanja i razvoja, te sa slabijim inovacijskim i primjenjivim potencijalom akademskog sektora. Ovaj nerazmjer dovodi do slabijeg apsorpcijskog kapaciteta (Bramwell i Wolfe, 2005:9) u zemljama u kojima je suradnja akademskog i gospodarskog sektora manja, a time se i uloga znanja u razvoju gospodarstva umanjuje.

⁵ Unatoč tome, ideja primijenjenog znanja dominira novom epohom, kao što je dijagnosticirao Habermas (1986:92): „Nekada je maksima da znanost obrazuje zahtijevala strogo odvajanje univerziteta od stručnih visokih škola već i zato što su se preindustrijske forme profesionalne prakse zatvarale pred teorijskim uputama. Danas su procesi istraživanja povezani s tehničkom primjenom i ekonomijskim korištenjem, znanost je povezana s proizvodnjom i upravljanjem u industrijsko-društvenom sistemu rada: primjena znanosti u tehnici i povratna primjena tehničkih napredaka u istraživanju postale su supstancijom svijeta rada. U tim se okolnostima nepromijenjeno kruti otpor dijeljenju univerziteta na specijalne škole ne može više pozivati na stari argument. Univerzitetska forma studija ne nastoji se danas odvojiti od sfere poziva zato što bi ta sfera još uvijek bila strana znanosti nego obratno, zato što se znanost onoliko koliko je prožela profesionalnu praksu sa svoje strane udaljila od obrazovanja“.

Zemlje postsocijalističke Europe, kao i niz zemalja u razvoju, modele suvremenog sveučilišta primjenjuju u normativnom smislu, ali s obzirom na slabiji kapacitet oni su vrlo često svedeni na lokalizirane i ograničene oblike suradnje. Štoviše, u europskim postsocijalističkim zemljama ulaganje u istraživanje i razvoj se u periodu tranzicije smanjivalo (Radošević, 2004:88). K tome postoje i razlike u ljudskom kapitalu vezanom uz znanost, jer zemlje Europske unije (prije proširenja 2004.) imale su veći broj znanstvenika i istraživača u populaciji u odnosu na zemlje tranzicije (Šporer, 2004). Taj se nerazmjer zadržao tokom vremena i danas se zemlje bivše Jugoslavije upravo u kontekstu inovacija i uloge znanja u ekonomiji smatraju slabije razvijenima (OECD, 2012). Sličan se problem nejednakog razvoja infrastrukture još izraženije pojavljuje kod zemalja u razvoju.

5. ULOGE SVEUČILIŠTA I NJEGOV SOCIOEKONOMSKI KONTEKST

Spomenute su promjene drastično utjecale na funkcioniranje sveučilišta kao institucije. U svega nekoliko desetljeća ono je od utočišta bogate elite postalo mjesto masovnog obrazovanja. U isto vrijeme ono postaje sve integriranije u smislu koji je 1971. predvidio Touraine, što znači da su nove fiskalne okolnosti odlučno utjecale i na poimanje sveučilišne autonomije, koja je stoljećima bila jedna od temeljnih obilježja sveučilišta kao institucije. Niz autora ističe upravo tu činjenicu i navodi kako se tradicionalnim ulogama još od doba Alexandra von Humboldta, odnosno poučavanju i istraživanju, pridružuje i treća, oko koje ne postoji konsenzus oko konkretnog sadržaja, ali koja jest zajednička dimenzija koja se odnosi na suradnju s raznovrsnim akterima. Michael Gibbons i suradnici (1994:73) ovaj proces jezgrovito opisuju u svojoj knjizi o promjenama u funkcioniranju sveučilišta: „Porast broja učenika koji traže obrazovanje sveučilišnog tipa imalo je više posljedica po sustav visokog obrazovanja. Prvo je došlo do rasta starih, elitnih sveučilišta; nakon toga do stvaranje novih sveučilišta; potom do širenja nesveučilišnih oblika postsekundarnog obrazovanja (...) i, konačno, do asimilacije novih sektora u sustav koji dodjeljuje diplome te uključivanje, kako kod starih, tako i kod novih sveučilišta, novih fakulteta i odjela koji predstavljaju nekad isključene discipline i pripremaju studente za nove ili poluprofesije“. Primjena znanja i otvaranje većem broju dionika kao što su gospodarstvo, lokalna samouprava i zajednica doveli su i do redefiniranja uloge sveučilišta. Henry Etzkowitz (2008:30) tako govori o „trećoj misiji društvenog i ekonomskog razvoja“, pri čemu izrazit naglasak stavlja na ekonomsku dimenziju i promovira ideju poduzetničkog sveučilišta. Paul Chatterton i John Goddard (2003:19) naglašavaju „treću ulogu“, koja se odnosi na regionalni razvoj. Nowotny, Scott i Gibbons (2003:243) govore o potrebi stvaranja posredničkih institucija, koje bi omogućavale bolju razmjenu znanja i tehnologija između sveučilišta, gospodarstva i vlasti u svrhu komercijalizacije stvorenog znanja. Drugi autori pak naglasak stavljaaju na „javnu“ ulogu (Calhoun, 2006), „civilnu misiju“ (Čulum i Ledić, 2010) ili „civilnu sferu“ (Cooper, 2009). Dominantna ideja u ovom kontekstu prvenstveno je jačanje ekonomske uloge sveučilišta, odnosno „treća uloga“ promatra se prvenstveno preko uloge znanja u jačanju gospodarstva putem inovacija, patenata, novih tehnologija i slično. Suvremeno se društvo, prvenstveno

zapadno, opisuje kao „društvo znanja“⁶ (Stehr, 1994; Mansell i Wehn, 1998), istraživanje i znanost sve više postaju ekonomski iskoristivi i iskorišteni (Habermas, 1986), dok se ekonomski procesi odvijaju u kontekstu „ekonomije utemeljene na znanju“ (Jessop, 2008). U tim su promjenama visoko obrazovanje i znanost ključne komponente, odnosno izvori znanja, a sveučilište dobiva središnju ulogu. Pojavljuju se novi modeli integracije ekonomije i akademske sfere, što postaje dominantni diskurs visokoobrazovnih politika.

„Nova agenda“ u visokom obrazovanju podrazumijevala je odgovor na zahtjeve novog i raznovrsnog skupa korisnika (Rutten, Boekema i Kuijpers, 2003). Ove su promjene bitno utjecale i na regionalnu politiku, osobito vezanu uz razvoj. Regije, kao teritorijalne cjeline s određenim stupnjem institucionalne i društvene homogenosti (Lajić, 2010), omogućuju povezivanje sveučilišta s lokalnim subjektima u raznim područjima društvenog i ekonomskog djelovanja.

Ova se promjena opisuje preko metafore sveučilišta kao „kule bjelokosne“, odnosno izoliranog sustava koji se počeo rušiti i, gledano Touraineovim kategorijama, integrirati s drugim dionicima. Dva su modela osobito važna u ovom smislu a zajednička točka im je približavanje visokog obrazovanja ekonomskoj sferi: „sveučilište drugog tipa“ (*mode 2 university*) koje opisuju Gibbons i suradnici (1994) te model trostruke uzvojnice (*triple helix*) koji zastupa Etzkowitz (2008). Oni su u kontekstu ovog rada posebno značajni jer u obzir eksplicitno uzimaju i regionalnu dimenziju, odnosno sveučilište koje je vezano uz geografski kontekst u kojem se nalazi.

5.1 Sveučilište drugog tipa

Model sveučilišta drugog tipa pojavljuje se 1994. godine u knjizi *The New Production of Knowledge: The Dynamics of Science and Research in Contemporary Society*, koju potpisuje Michael Gibbons sa Sveučilišta u Sussexu, a kao koautori i koautorice pojavljuju se važna imena vezana uz javne politike i institucije koje se bave nanošću.⁷ Temeljna je teza ove knjige da se počeo pojavljivati novi tip sveučilišta, koji je vezan uz nove oblike proizvodnje znanja – sveučilište drugog tipa. Kako bi ga se poblizje odredilo, potrebno ga je usporediti s klasičnim sveučilištem, jer se upravo prema njemu odnose pojmovi drugosti i novoga. Prema Gibbonsu (1997:3), klasično je sveučilište hijerarhijski ustrojeno, postavljeno u strogo disciplinarnim okvirima, a problemi su postavljeni i rješavaju u akademskom kontekstu. S druge strane, sveučilište drugog tipa oslanja se na novi oblik proizvodnje znanja, koji karakteriziraju „proizvodnja znanja u kontekstu primjene, transdisciplinarnost, heterogenost i organizacijska raznolikost, naglašena društvena

⁶ Većina literature vezane uz ulogu sveučilišta u regionalnom razvoju naglasak stavlja na ekonomsku dimenziju (Etzkowitz, 2008; Rutten, Boekema i Kuijpers, 2003; Gibbons, 1994; Rooney, Hearn i Ninan, 2005), odnosno na stvaranje proizvodnih klastera i tehnoloških parkova, primjenu inovacija, pokretanje *spin off* i *start up* tvrtki, ali i primijenjena istraživanja (Gibbons et al., 1994), pri čemu ekonomija profitira od koncentracije srodnih aktivnosti na jednome mjestu.

⁷ Poput Helge Nowotny (danas predsjednice Europskog istraživačkog vijeća), Peter Scott koji je bio urednik *Times Higher Education Supplementa* i Camille Limoges koja je u Kanadi obnašala niz važnih funkcija vezanih za znanost.

odgovornost i šire postavljen sustav kontrole kvalitete“. Jasna implikacija nekih od ovih karakteristika, kao što su heterogenost, primjena i društvena odgovornost (shvaćena ne kao društvena svijest, nego „polaganje računa“ većem broju izvanjskih čimbenika, odnosno dionika), jest već spomenut izlazak iz „kule bjelokosne“ i otvaranje neakademskim utjecajima, koji određuju probleme i kontekst primjene.

Gibbons svakoj od ovih pet karakteristika posvećuje detaljnije određenje, iz čega je jasnije i na koji način sveučilište drugog tipa konkretno funkcionira:

Proizvodnja znanja u kontekstu primjene podrazumijeva znanje koje nastaje kako bi „bilo korisno nekome na vlasti ili u industriji ili pak općenitije u društvu“ i kao takvo „neće biti proizvedeno ukoliko i dok nisu uključeni interesi različitih aktera“ (Gibbons, 1997:4).

Transdisciplinarnost ima četiri obilježja. Prvo je da postojeće znanje, iako kreirano u okviru postojećih disciplina, zahtijeva kreativnost i teorijski konsenzus. Drugo je da rješenja zahtijevaju i empirijske i teorijske komponente. Treće je manji naglasak na komuniciranju klasičnim znanstvenim kanalima poput časopisa, a više u kontekstu projektnog rada. Konačno, četvrta karakteristika je dinamičnost, koja podrazumijeva konstantnu proizvodnju novih problema i njihovog praktičnog rješavanja (Gibbons, 1997:4-5).

Heterogenost i organizacijska raznolikost određena je, a to je posebno relevantno za temu ovog rada, povećanjem broja mjesta na kojima se proizvodi znanje, a to uključuje i čitav niz izvanakademske instanci, koje pritom razvojem tehnologija imaju i povećanu mogućnost efikasne komunikacije (Gibbons, 1997:5).

Društvena odgovornost i refleksivnost prvenstveno se odnose na međudnos znanosti i šireg društvenog konteksta, pri čemu sada svi akteri imaju veći utjecaj jedni na druge zbog već opisane organizacijske raznolikosti. Problemi se više ne mogu promatrati u svojem izoliranom (znanstvenom, tehničkom, društvenom) kontekstu, nego u smislu kooperacije (Gibbons, 1997:6).

Kontrola kvalitete u prvom načinu proizvodnje znanja određena je prvenstveno internim kriterijima pregleda kolega stručnjaka (*peer review*) dok su u drugom „dodani dodatni kriteriji u kontekstu primjene i oni sada uključuju raznolik raspon intelektualnih kao i drugih društvenih, ekonomskih i političkih interesa“ (Gibbons, 1997:7).

Širi društveni kontekst unutar kojega se odvija proizvodnja znanja drugog načina i uz koje se veže i drugi tip sveučilišta relevantan je i za regionalni razvoj. Sveučilišta su postala uključena kako u ekonomski razvoj određenih regija, tako i u lociranje i rješavanje različitih društvenih problema, što proizlazi iz kriterija društvene odgovornosti. Okvir unutra kojega se odvijaju ti procesi uključuje „poslovni svijet i industriju, regionalne i međunarodne organizacije, grupe građana, profesionalne organizacije – a oni postavljaju nove zahtjeve pred sveučilište, ali im i pružaju nove izvore financijske podrške“ (Gibbons et al., 1994:152), dakle proširuje se broj aktera uključenih u proizvodnju i primjenu znanja. Društvene znanosti djeluju, dakle, u novome kontekstu proširene društvene odgovornosti čije kriterije više ne postavlja samo akademska zajednica, nego „često izvanjski i difuzni izvori“ (Gibbons et al., 1994:91), što se naziva društvenom kontekstualizacijom, dok se naglasak stavlja na kulturnu potrošnju i zadovoljenje nematerijalnih potreba, koje su naglašene u postindustrijskom društvu, a čija se područja vezuju upravo uz druš-

tvene i humanističke znanosti (Gibbons et al., 1994:95). S druge strane, pomak prema primjeni i usmjerenom istraživanju povećava broj kompetentnih aktera koji sudjeluju u izvansveučilišnoj proizvodnji znanja, što znači da sveučilište gubi privilegirani položaj, osobito u istraživačkoj komponenti.

5.2 Model trostruke uzvojnice

Drugi model integracije sveučilišta je onaj trostruke uzvojnice. S obzirom na eksplicitnije određen politički okvir vezan uz ovaj model bit će mu posvećeno nešto više teksta nego sveučilištu drugog tipa, iako oba modela dijele većinu zajedničkih pretpostavki. Najvažnija distinkcija je ipak preciznije određenje dionika koji uključuju i regionalnu dimenziju. Trostruka uzvojnica prema najjednostavnijem opisu modela uključuje međusobnu suradnju tri načelno odvojena sektora: sveučilište, ekonomiju i vlast (Etzkowitz, 2008:1).⁸ U već opisanom otvaranju sveučilišta raznim drugim dionicima, ekonomija se nametnula kao vodeći element zbog svojeg financijskog utjecaja, a i sam Etzkowitz zastupa paradigmu poduzetničkog sveučilišta (*entrepreneurial university*). Ipak, taj element nije jedini. Njegov je stav da suradnja sva tri sektora donosi poboljšanje svakog od njih: „režim trostruke uzvojnice tipično počinje tako da sveučilište, industrija i vlast ulaze u recipročan odnos jedni s drugima pri čemu nastoje međusobno poboljšati izvedbu drugih dionika“ (Etzkowitz, 2008:8). Svaki od njih obavlja neku temeljnu funkciju, ali uzajamnim djelovanjem postižu sinergiju koja pomaže svakom od njih. Ova je ideja integrativna u smislu da zastupa nadržavanje dotadašnjih bilateralnih odnosa pojedinih sudionika i zalaže se za znanstvenu politiku koja uključuje trilateralnu suradnju, što je jasno i iz same metafore koja je odabrana kao ime modela – sva su tri sektora nužno isprepletena (Etzkowitz, 2008:10). Drugi autor koji tematizira ovaj model, Loet Leydersdorff (2010:4), detaljnije opisuje međudjelovanje svakog od elemenata uključenih u trostruku uzvojnici: „Tri su poddinamike reproducirane kao funkcije ekonomije utemeljene na znanju: (1) stvaranje bogatstva kod ekonomije, (2) stvaranje novina pri organiziranoj znanosti i tehnologiji, te (3) upravljanje interakcijama između te dvije poddinamike stvaranjem javnih politika u javnoj sferi i upravljanjem u privatnoj sferi“. Etzkowitz (2008:9) slično opisuje te odnose i govori o temeljnim funkcijama (*core functions*) pa tako sveučilište ima funkciju očuvanja i proizvodnje znanja.

Nadalje, svaki od sektora uz svoju primarnu funkciju preuzima i sekundarne koje su vezane uz preostale – sveučilište sve više postaje ekonomski orijentirana institucija, ekonomija se sve više bazira na znanju i inovacijama, a vlast se otvara i jednima i drugima.⁹

⁸ Iako ova konstatacija na prvi pogled djeluje banalno, jer su ti sektori načelno povezani otprije, kroz državno financiranje visokog školstva i različite primijenjene studije i istraživanja, ono što karakterizira model trostruke uzvojnice je funkcioniranje u kontekstu društva znanja koje redefinira ulogu znanosti ali i sam položaj sveučilišta.

⁹ Ova vrsta preklapanja rezonira s Münchovim opisom tranzicije sveučilišnih profesora od osoba koje se bave istraživanjem i poučavanjem prema menadžerski nastrojenim znanstvenicima, od kojih se zahtijeva ekonomizacija kako vlastitih resursa tako i rezultata istraživanja. Na sličan način i od ekonomije se očekuje povećana inovativnost.

Kao posljedica ove fluidnosti funkcija pojavljuje se i sve veće preklapanje sfera primjene ljudskog kapitala pa tako sveučilišni profesori i znanstvenici sudjeluju u različitim aktivnostima vezanim uz ekonomiju i javne politike, odnosno trostruka uzvojnica podrazumijeva fleksibilne radne uloge. Štoviše, ovaj se model odmiče od uloge profesora kao menadžera i uvodi kategoriju „poduzetničkog sveučilišta“ (*entrepreneurial university*) kao cilja visokog obrazovanja u kontekstu trostruke uzvojnice.

Etzkowitz (2008:27) ističe kapitalizaciju znanja kao njegov temeljni cilj, a ona se pak bazira na četiri osnovice: „(1) akademsko vodstvo sposobno formulirati i implementirati strateške vizije; (2) pravna kontrola nad akademskim resursima, uključujući fizičku imovinu poput sveučilišnih zgrada te intelektualno vlasništvo koje proizlazi iz istraživanja; (3) organizacijski kapacitet za transfer tehnologije putem patenata, licenciranja i inkubacije, te (4) poduzetnički etos među upravom, nastavnicima i studentima“. Evidentan je naglasak na ekonomskoj dimenziji koji implicira financijski samoodrživo, odnosno fiskalno autonomno sveučilište koje nastaje ulaskom neoliberalnih politika kao dominantnih u političkoj sferi. Da bi ono moglo biti takvo potreban mu je i određeni tip znanja, onaj koji je direktno primjenjiv, odnosno „performativan“, pa tako Nico Stehr (1994:100) govori o trenutno produktivnoj snazi.

Model trostruke uzvojnice ima ugrađenu i regionalnu komponentu. Ideja suradnje lokalnog sveučilišta, gospodarstva i vlasti posebno je olakšana činjenicom da u regionalnom kontekstu ljudski kapital na terenu ima gustoću koja se ne može uspoređivati s nacionalnim ili nadnacionalnim kontekstom. Na taj se način stvaraju „prostori znanja“, „prostori konsenzusa“ i „prostori inovacija“, koji omogućuju nastanak kritične mase istraživača i koncentraciju na područja koja su od posebnog interesa za regije (Etzkowitz, 2008:77-80).¹⁰ Bitna komponenta ovog modela jest i to da stvaranje trostruke uzvojnice može biti inicirano s bilo koje strane, što znači da i sveučilište može biti generator razvoja. Ovisno o modelu države, regionalne organizacije i društvene tradicije, ta uloga najčešće pripada regionalnoj vlasti ili gospodarstvu, s time da u okolnostima u kojima su obje te poluge slabe, sveučilište prema ovome modelu preuzima vodeću ulogu.

Ono što ideju Etzkowitza i Leydersdorffa čini važnom je i uključivanje službenih tijela vlasti kao jednog od elemenata trostruke uzvojnice, odnosno model je konkretniji od ideje sveučilišta drugog tipa utoliko što konkretnije određuje aktere razvoja i njihove konkretne uloge, dok je potonji usmjereniji na akademski milje i procese proizvodnje i primjene znanja.

Ono što je pak jasno bez obzira na inicijatore razvojnih procesa jest da je cijela ideja ključno usredotočena na ideju ekonomskog razvoja, odnosno da je glavna komponenta ona ekonomska, kao što naglašava niz autora koji pišu sintetske ili primijenjene radove na temelju te ideje.

¹⁰ U tom je smislu osobito važan prostor konsenzusa, koji omogućuje razvoj na ciljanim područjima i kasniju primjenu u smislu rješavanja problema ili većeg gospodarskog rasta putem novih proizvoda i inovacija.

6. SUVREMENI MODELI SVEUČILIŠTA I DRUŠTVENE ZNANOSTI

Primarno temeljeni na ekonomskim kriterijima i aplikativnoj logici, novi modeli sveučilišta primarno su se orijentirali na proširenje modela mehaničkim dodavanjem društvene komponente, kao jednog od sastavnih dijelova znanstvene orijentacije. Međutim, proširenje broja uzvojnica načelom adicije ne pretpostavlja eliminaciju početne pretpostavke – dominantno ekonomske paradigme. Leydersdorff (2012) eksplicitno navodi kako je koncept n-struke uzvojnice komplementaran temeljnom načelu jer podrazumijeva proširenje sredstava za ostvarenje temeljne uloge. S druge strane, Etzkowitz (2013) društvenu i humanističku dimenziju operacionalizira kao društveno (*social entrepreneurship, SE*) i humanističko (*humanistic entrepreneurship, HE*) poduzetništvo, dok civilno poduzetništvo definira kao „preklapanje prostora SE i HE“ i vodi se klasičnom retorikom *spin-off* i *start-up* projekata.¹¹

Model sveučilišta drugog tipa proširuje se i uvođenjem novih elemenata. Elias G. Carayannis tipove *mode 1*, *mode 2* i *mode 3* naziva načinima „epistemičkog upravljanja“ (Carayannis i Campbell, 2013:37). Pritom *mode 3* uključuje društvenu dimenziju kao novi element u smislu stvaranja društva koje je receptivno na inovacije. Preciznije, ako je *mode 2* podrazumijevao širenje broja aktera uključenih u proizvodnju i primjenu znanja, *mode 3* se širi i na društvo koje je kapilarno prožeto inovativnim i kreativnim znanjem kao esencijalnim ostvarenjem pravog društva znanja.

Argument proširenja broja uzvojnica podrazumijeva i epistemološki koncept: pobornici teorije trostruke (ili n-struke) uzvojnice i sveučilišta drugog i trećeg tipa uzdižu princip ekonomskog na razinu epistemologije, u smislu da je svrha znanstvenog napora preusmjerena u aplikativnu dimenziju unutar koje treba promatrati i društvene znanosti. Drugim riječima, smisao društvenih i humanističkih znanosti ogleda se unutar istih parametara i evaluacijskih mehanizama kao i prirodnih i tehničkih, iako je model razvijen upravo preko aplikacijske dimenzije karakteristične za potonje. U tom su kontekstu društvene i humanističke znanosti mjesto stvaranja primarno primjenjivog i ekonomiziranog znanja jer je znanost *per se* orijentirana upravo na takvo znanje. Pritom navedeni modeli ili eksplicitno navode kako su društvene i humanističke znanosti sporedan lokus njihove konceptualizacije ili ih prilagođavaju svojim početnim postavkama u kasnijim razradama modela.¹²

11 *Start-up* i *spin-off* pripadaju klasičnoj retorici komercijalizacije znanja. *Start-up* tvrtke novoosnovane su tvrtke, obično u informatičkom sektoru, koje koriste visoke tehnologije ili se u znatnoj mjeri temelje na znanju (Klačmer Čalopa, Horvat i Lalić, 2014). *Spin-off* tvrtke koriste rezultate istraživanja nastalih u akademskom kontekstu na način da otkrića nastala znanstvenim radom pretvaraju u komercijalne primjenjive projekte. Oba koncepta primjeri su komercijalnog potencijala znanstvenog rada ili znanja.

12 Kao ilustraciju ove teze u hrvatskome kontekstu može se navesti primjer zbornika *Transition Countries in the Knowledge Society* (Švarc et al., 2004), koji se primarno bavi aplikativnim momentom modela trostruke uzvojnice a društvene znanosti razmatraju se u smislu doprinosa afirmaciji modela, dok se same društvene znanosti kao dio trostruke uzvojnice ne tematiziraju.

7. KRITIKE SUVREMENIH MODELA SVEUČILIŠTA

Ta je činjenica izazvala i niz kritika i analiza koje su se usredotočile na redukcionizam ovako postavljenog modela. Iako se načelno uzima u obzir sudjelovanje i drugih dionika poput civilnog društva, ostale su dimenzije marginalizirane, tako da efektivno ekonomija djeluje kao ključna i određujuća dimenzija. Odnosno, treća misija sveučilišta postaje zapravo ekonomska misija, odnosno misija ekonomskog razvoja (Rodrigues, 2011:180). Ovakav stav, koji se ponajviše temelji na inovacijama, transferu tehnologija, patentima i primjenjivosti, favorizira određene grane znanosti, one koje su ekonomski najisplativije i potencijalno donose najveći profit, odnosno one čija je performativna snaga najlakše iskaziva kroz konkretne ekonomske učinke, a to su najčešće prirodne i tehničke znanosti. Kompatibilnost prirodnih i tehničkih znanosti sa suvremenim modelima sveučilišta ne podrazumijeva i njihovu automatsku podložnost njihovim principima. U uvjetima akademskog kapitalizma (Münch, 2011; Slaughter, 2014) transformacija u poduzetničko sveučilište postavlja hijerarhiju ne samo polja¹³ nego i načina istraživanja. Kritike suvremenih modela sveučilišta ovaj problem postavljaju u kontekst čiste i primijenjene znanosti, pri čemu se pokazuje kako usmjerenost na primarno primjenjivu dimenziju istraživanja oslabljuje teorijski potencijal znanosti, a preferiraju se kratkotrajniji eksperimenti koji se temelje na logici jednog pokušaja ili jednog projektnog ciklusa (Evans, 2010). Na taj se način akademske institucije postavljaju u položaj napetosti između unutarnje slobode i izvanjski pripisane svrhe djelovanja (Münch, 2011:361-380), pri čemu se istraživanje u prvom slučaju promatra kao čista znanost čija primjena dolazi *post hoc*, dok potonja logika znanstveni rad promatra kao orijentiran na primjenu *hic et nunc* u suradnji s različitim drugim akterima. U toj se napetosti balans pomaknuo prema dimenziji trenutne i izravne primjenjivosti, dok je temeljno istraživanje preusmjereno u one grane koje se smatraju strateškim i dugoročno isplativim, a njihovo financiranje često preuzima država (Slaughter, 2014:19-22) kao akter koji ima kapacitet za opsežno praćenje znanstvene djelatnosti bez trenutne isplativosti.

Zanimljivo je također primijetiti i da je jedan zbornik koji se bavi problematikom trostruke uzvojnice, sveučilišta drugog tipa i novom proizvodnjom znanja objavljen i u Hrvatskoj (Švarc i Lažnjak, 2002) i predstavlja dobar i zanimljiv sažetak i problematizaciju tih pojmova, s time da se autorice ne bave kritikom ekonomizacije znanosti, o čemu će riječi biti nešto kasnije, ali ono što je najvažnije jest da se radi o pokušaju primjene na hrvatsku situaciju, što je za kontekst ovog rada vrlo korisno a za potencijalne proučavatelje navedenog modela informativno.

Kritike će u ovom radu biti podijeljene u dva skupa, od kojih će se prvi orijentirati na unutarnje probleme trostruke uzvojnice kao modela, dakle u onom smislu koji se bavi njegovim užim sadržajem, a drugi će biti usmjeren na one radove koji tematiziraju izostanak društvene dimenzije.

13 Pri čemu se kao posebno gospodarski potentnima uzimaju tzv. STEM (skraćeno od *Science, Technology, Engineering and Mathematics*) grane znanosti.

7.1 Metodološka kritika koncepata suvremenih modela sveučilišta

U metodološkom smislu, suvremeni modeli sveučilišta, a posebno model trostruke uzvojnice, doživjeli su nekoliko različito fokusiranih kritika.

Malin Brännback i suradnici (2008) ukazuju na empirijske probleme s kojima se susreće ovaj model, pokazujući da je pretpostavljena integracija triju sektora makroteoretski konstrukt koji je problematičan u praksi. Oni naglasak stavljaju na mikrorazinu na kojoj se pokazuje da, s jedne strane, ne funkcionira integrativno djelovanje sva tri sektora, nego se realno radi o dvostranim odnosima između pojedinih sektora i da, s druge strane, ovaj model implicira što manju ulogu vlasti koje bi trebale minimalizirati svoju ulogu kako bi u prvi plan došle funkcije poduzetnika i inovatora.

Druga primjedba koja se veže uz metodološki aspekt ovog modela je i koncentracija na relativno uzak krug uspješnih primjera koji su vezani uz vodeća svjetska sveučilišta ili uz one institucije koje djeluju u regijama koje se oslanjaju na visoke tehnologije i visokospecijalizirane industrije. Rodrigues (2011) tako govori o „drugoj akademskoj revoluciji“ kao „priči sastavljenoj od tehnodolina“. Njegov je argument važan zbog toga što naglašava ne samo to da je model usmjeren na ekonomski aspekt djelovanja sveučilišta, nego da je i sam tip sveučilišta u pitanju preusko određen.¹⁴ U tom je duhu i prigovor koji modelu upućuje inače naklonjen Phil Cooke (2005) kada navodi kako orijentiranost na takvu vrstu lokalnog konteksta znači i usmjerenost na određeni tip epistemičkih zajednica koje nisu lako prenosive u druge kontekste.

Craig Calhoun u svojem poznatom eseju o javnoj ulozi sveučilišta ukazuje na problem da su vodeća svjetska sveučilišta stjecanjem financijske neovisnosti (koja do određene mjere proizlazi i iz prestiža koji sa sobom donosi i donacije) u mogućnosti samostalno donositi znanstvenoistraživačke politike neovisno o državi (Calhoun, 2006:28), a kako su upravo ona u temelju modela trostruke uzvojnice kao već spomenuta totemska mjesta postavlja se problem univerzalne primjenjivosti te ideje.

Amy Scott Metcalfe analizira mezorazinu i govori o tome kako na njoj odnosi tri glavna sektora ovise i o nizu posredničkih institucija koje djeluju u kontekstu prelijevanja znanja izvan sveučilišta i uključuju razne specijalizirane organizacije, konzorcije i nezavisne istraživačke institucije (Scott Metcalfe, 2010) koje su prisutnije u regijama koje imaju razvijeniji ljudski kapital i u kojima je on gušći. Ta je ideja također važna i zbog toga što teorije regionalnog razvoja utemeljenog na znanju vrlo često ističu upravo ljudski kapital kao jedan od ključeva uspjeha.

7.2 Društvena kritika novih modela sveučilišta

Društveni kontekst suvremenih modela sveučilišta pretežno je usmjeren na aspekt donošenja javnih politika ali kritike su usmjerene i na funkcioniranje u slabije razvijenim društvima znanja.

¹⁴ To je očito i iz naziva „tehnodolina“ (*techmvalley*) koji se prije svega odnosi na takve prostore kao što su Silicijska dolina, usko vezana uz stanfordsko sveučilište, *Route 128* koja je vezana uz bostonska sveučilišta ili *Silicon Fen* kao regija vezana uz Sveučilišta u Cambridgeu. Rodrigues ih naziva „totemskim mjestima“ (Rodrigues, 2011:180) i eksplicitno navodi kako orijentacija na taj tip funkcioniranja sveučilišta zanemaruje lokalni kontekst.

Rodrigues u članku koji je objavio u koautorstvu s Anom Melo, uz već navedene metodološke primjedbe, donosi i razrađeniju kritiku koja se temelji na istraživanjima u regijama s manjim i slabije povezanim ljudskim kapitalom (Rodrigues i Melo, 2012). Prema njima, model trostruke uzvojnice implicitno podrazumijeva kontekst u kojem su razvijeni svi sektori i zbog toga je njegova implementacija u područjima koja su slabije razvijena teža, jer suradnja između svih sektora mora biti na visokoj razini. Odnosno, da bi sveučilište bilo relevantan faktor ekonomskog razvoja, ono mora djelovati u sredini koja je u stanju iskoristiti prednosti koje takva institucija donosi. Također, pokazuje se da model najbolje funkcionira u regijama koje ionako imaju pozitivne ekonomske pokazatelje i visok stupanj inovativnosti, dok se s problemima susreću regije koje nisu toliko „bogate znanjem“ (Benneworth i Charles, 2005:5).¹⁵

Ova konstatacija sa sobom nosi i problem donošenja javnih politika, jer su „društvo znanja“ i „ekonomija utemeljena na znanju“ postali nosivi koncepti razvojnih politika (Jessop, 2008) a sve zemlje nemaju jednake kapacitete za primjenu one vrste razvoja koji se temelji na znanju niti jednaku povijest političkih institucija. S druge strane, to sa sobom može donijeti i specifične probleme koji nastaju primjenom javnih politika koje se nekritički prenose iz drugih sredina. U kontekstu regija sa slabijim ljudskim kapitalom i kapacitetom učenja može se pojaviti problem „kupovine javnih politika“ (*policy shopping*), koji podrazumijeva mehaničku primjenu umjesto racionalnog učenja o početnim postavkama i posljedicama primijenjenih modela (Kpeesa, 2011:201-202), što sa sobom donosi i smanjenu efikasnost javnih politika.

Ovaj je problem relevantan za Hrvatsku ali i ostale postkomunističke zemlje jer se pokazuje da je njihov kapacitet za razvoj ekonomije utemeljene na znanju uglavnom slab. Irene McMaster (2006) tako daje primjer Češke Republike, iako govori o svim tranzicijskim zemljama. Te zemlje imaju snažnu tradiciju utjecaja države na znanost i sveučilišni sustav, slabu razvijenost posredničkih institucija, komparativno slabije razvijenu kulturu poduzetništva i najčešće centralizirane države, što otežava regionalnu politiku utemeljenu na znanju, osobito u kontekstu modela trostruke uzvojnice. Ove okolnosti također otežavaju i suradnju sveučilišta s ostalim sektorima. Općenito, može se reći da sveučilišta postkomunističkih zemalja nisu postigla razinu otvorenosti prema drugim dionicima u mjeri u kojoj se taj proces odvijao na Zapadu.¹⁶ Drugi aspekt kritike upućen modelu trostruke uzvojnice vezan je uz izostanak društvene perspektive u kontekstu poduzetničkog sveučilišta. Treća misija sveučilišta se, kao što je prethodno ustanovljeno,

15 Također, znanje je samo jedan od aspekata a jednako je važan i razvoj poduzetništva, ekonomski uspješne i dovoljno snažne tvrtke koje mogu ulagati i politički sustav koji favorizira slobodno tržište i slabu regulaciju, osobito sveučilišne politike.

16 Sličnu situaciju u Hrvatskoj opisuju Jadranka Švarc i Jasminka Lažnjak (2003:109) i nude model prema kojemu se država mora angažirati „kao subjekt koji objektivno može podnijeti dio rizika ulaganja u R&D i time potaknuti privatni sektor na investiranje u znanost i tehnologiju te stvoriti uvjete za nastanak, sada nepostojećeg, tržišta što bi u konačnici dovelo do nacionalnog inovacijskog sustava i gospodarski konkurentne znanosti R&D“.

u većini modela svodila na ekonomsku ulogu, što je potaknulo niz autora da primijete kako je sveučilište važan društveni faktor čija uloga seže puno dalje od puke ekonomije. U tom je smislu osobito važno civilno društvo kao jedan od aspekata koji je tradicionalno vezan uz sveučilište.

7.3 Civilno društvo i društvene znanosti

Civilno društvo jedan je od prostora na kojem se susreću različite definicije primjene društvenih znanosti i kao takvo najplodnije je polje polemike sa samim modelima sveučilišta, ali i mjesto pokušaja pomirenja s modelom.

Civilno društvo pojavljuje se kao čimbenik novih političkih okolnosti koje nastaju u periodu postindustrijskog društva, čija je složenost učinila sveobuhvatnost institucionalne politike teško održivom te stoga Claus Offe (1985) govori o „izvaninstitucionalnoj politici“. Prema Offeu (1985:826), ono se smješta između sfera „privatnog“ i „javnog“, pri čemu se potonje konceptualizira kao „legitimni objekt službenih političkih institucija i aktera“. Jeffrey Alexander (2010:118) navodi kako je civilna sfera odlika demokratskog društva i kako je komplementarna djelovanju društvenih elita i institucija države. Jürgen Habermas ideju „civilne sfere“ analizira kao pojavu koja dolazi s razdobljem prosvjetiteljstva (Habermas, 1991) i temelji ju na racionalnoj javnoj raspravi o određenim društvenim pitanjima, a u složenom društvu suvremene države ta pitanja postaju fragmentiranija i kompleksnija nego prije, što je sukladno i s Offeovom analizom. U takvim uvjetima izvaninstitucionalna politika za sobom donosi novi tip društvenih organizacija orijentiran na parcijalne ciljeve i definiranje određenih aspekata društvenog djelovanja. Stoga Omar Encarnación definira djelovanje civilnog društva kao onog koje „djeluje odozdo“ (Encarnación, 2011:469), to jest usmjereno na određene društvene probleme ili na ograničeni teritorij, što je u kontekstu regionalnog razvoja i regionalnih politika osobito važno. Ono također pomaže nominirati i definirati određene društvene probleme koji nemaju dovoljnu snagu zagovaranja na razini službene politike.

U smislu proširene orijentacije visokoobrazovnih ustanova prema ostalim društvenim dionicima, sveučilište i civilni sektor poveznicu pronalaze u dva aspekta: regionalnom djelovanju i primjeni znanja u analizi i rješavanju društvenih problema. Zbog djelovanja u rješavanju lokalnih i regionalnih problema, civilni sektor neminovno postaje dijelom regionalne političke sfere u smislu problematiziranja aspekata poput ekologije ili određenih regionalno specifičnih situacija. Odnosno, iako ideja civilnog društva ima univerzalnu dimenziju, njegovo je konkretno djelovanje „teritorijalno i prostorno fiksirano“ (Alexander, 2006:198). S druge strane, djelovanje u okviru društva znanja nameće potrebu akterima civilnog sektora da u svojem djelovanju stječu, prenose i rukovode se različitim oblicima znanja, često usko vezanim uz njihovo područje djelovanja. Peter Levine (2011:362) navodi tri ključne poveznice znanja i civilnog društva: civilno društvo mora stjecati znanje utemeljeno na vještinama i činjenicama, civilno društvo stvara novo znanje baveći se problemima na način na koji to ne čine ni znanost ni politika te ima snagu zagovarati znanje kao opće dobro. Drugim riječima, civilni sektor stječe, stvara i prenosi znanje koje se primjenjuje na rješavanje određenih društvenih problema koji

ne ulaze u sferu javnih politika ili u njima nisu dovoljno istaknute, a pritom kao jednog od prirodnih partnera nalazi i sveučilište. Upravo na toj ideji počivaju postavke civilne misije sveučilišta: znanju kao potencijalu za tematiziranje društvenih problema te kao javnom dobru. U smislu djelovanja civilnog društva, to je osobito važno. Alexander ističe kako je za uspješno djelovanje civilnog sektora potrebna kreativnost ali i organizacijske sposobnosti i političko djelovanje (Alexander, 2006:231), što podrazumijeva niz različitih vještina čije posjedovanje razlikuje uspješne od neuspješnih aktera.

David Cooper (2009) tako naglašava važnost „četvrte uzvojnice“, koju eksplicitno definira kao civilno društvo. Pritom ističe, ne bez doze cinizma, kako je taj aspekt siročić u odnosu na odnos ekonomije, znanosti i vlasti. Cooperova je inovacija također važna i zbog njegove periferne pozicije – on je južnoafrički sociolog koji djeluje u zemlji u kojoj uvjeti za funkcioniranje modela trostruke uzvojnice evidentno nisu povoljni, što i sam primjećuje: „kad netko iz ‘trećeg svijeta’, poput mene, proučava akademsku literaturu o istraživačkoj politici i studijima znanosti i tehnologije (...) začudi se odsutnošću (...) rasprave u ozbiljnom znanstvenoistraživačkom radu znanstvenika na temu povezanosti sveučilišta i radnih i civilnih organizacija, kao i organizacija u zajednici“, te dodaje kako je „inovacijska anksioznost“ postala „vodeći diskurs“ u zapadnoj znanstvenoj politici (Cooper, 2009:60). S druge strane, zemlje u razvoju suočavaju se s posve drugim nizom problema, kao što su masovno siromaštvo, nejednakost i manjak demokracije (Cooper, 2009:64). Cooperov je rad ujedno najbolji primjer pokušaja afirmacije društvenih znanosti kao komponente modela primjene znanja koje proizvode društvene znanosti.

Calhoun (2006), čiji je rad o javnoj ulozi sveučilišta već spomenut u prethodnim odjeljcima koji se odnose na kritiku samog modela, također detaljno raspravlja i o tome što sve predstavlja javnu korist sveučilišta. Pritom uočava kako proces komercijalizacije sve više dovodi do toga da se znanje izolira od zajednice kroz patente, povećanu cijenu normalnih kanala diseminacije znanja (primjerice, u ogromnom povećanju cijena znanstvenih časopisa, osobito najutjecajnijih izdavača) i druge načine koji onemogućuju transfer znanja u zajednicu, što je prema njemu slabljenje jednog od aspekata javne uloge sveučilišta. On također uočava i slabljenje funkcije „čistog“, direktno neprimjenjivog znanja kao aspekta koji je dugo vremena bio sastavni dio ideje sveučilišta još od vremena prosvjetiteljstva: „pravo znanje će kroz vrijeme, nekako, biti na korist čovječanstvu“ (Calhoun, 2006:31).

Sumarno, autori koji problematiziraju civilno društvo nalaze točke konsenzusa s modelima suvremenog sveučilišta ali naglasak ne stavljaju isključivo na njegovu komercijalnu dimenziju, nego na znanost kao izvor praktičnih rješenja za različite društvene probleme, na taj način afirmirajući primjenjivu komponentu društvenih i humanističkih znanosti.

7.4 Refleksivna kritika i spoznajna pozicija društvenih znanosti u kontekstu djelovanja sveučilišta

Kritika ovakvog zaokreta sveučilišta kao institucije donijela je i refleksivne radove koji su propitivali probleme autonomije sveučilišta i znanja te posljedice koje komercijalizacija

donosi visokom obrazovanju. To je posebno vezano uz društvene i humanističke znanosti koje su, s jedne strane, one koje procjenjuju društvene učinke promjena u visokom obrazovanju a, s druge, njima i najviše pogođene. Usporedba sveučilišta i poduzeća, znanja kao resursa te s njima povezan „menadžment znanja“ (Liessman, 2008:128) polazište su Liessmanu (2008: 133-134) za demonstraciju kako je promjena orijentirana na ekonomizaciju suprotna inherentno reflektivnom znanju koje sveučilište stvara (odnosno treba stvarati), a koje je zamijenio jezik bilanci, dubioznih kvantitativnih pokazatelja i efikasnosti, uz konačnu presudu kako je „znanje u smislu izvrsnosti prestalo biti izrazom čovjekove težnje za spoznajom“. Institucionalnu dimenziju ovog problema detaljno opisuje Henry Giroux (2009) koji govori o usponu korporativnog sveučilišta. Prema njemu, takvo sveučilište inherentno pati od manjka demokracije, kako u kreiranju vlastitog sadržaja, tako i u javnom životu, odnosno javnoj sferi. Svjestan dugotrajnih procesa koji su kreirali sveučilište kao instituciju pod sve većim utjecajem tržišta, Giroux (2009:691) poziva na tradiciju sveučilišta kao jednog od prostora javne misli i kritike, koji su povijesno igrali veliku ulogu u formiranju intelektualne slike svijeta, ali svjestan je i unutarnjih problema te institucije, koje prema njemu samo nova generacija znanstvenika, okrenuta demokratizaciji i svijesti o javnoj važnosti svojeg rada, može promijeniti. Poveznica Liessmanovih, Girouxovih ali i Calhounovih argumenata je, dakle, u potrebi (re)demokratizacije sveučilišta, oslobađanja prostora učenja i istraživanja od striktnih ekonomskih kategorija, te zaokret prema institucionalnoj promjeni koja će uvažavati sve dimenzije. Ova je pozicija epistemološki suprotna dominantno ekonomskoj paradigmi novih modela sveučilišta i orijentirana je na odbacivanje „akademskog kapitalizma“ (Münch, 2011) kao orijentacije sveučilišta kao institucije *per se*, a posebno kao modela prikladnog za društvene i humanističke znanosti, čija je primjenjivost drugačija od one tehničkih i prirodnih a sam društveni utjecaj različit.

U tom je kontekstu ideja treće misije sveučilišta kao šire od one ekonomske istaknuta i u konceptu „civilne misije“ (Ćulum, 2010), koja ističe ulogu sveučilišta kao mjesta istraživanja i poučavanja koje može doprinijeti demokratizaciji društva i većem uključivanju građana kao i odgovoru na njihove različite potrebe. Bojana Ćulum (2010) tu misao kontrastira ekonomskoj ulozi: „Apelira se da sveučilišta svoju intenzivnu preokupaciju financijskom (samo)održivošću, upisnim kvotama, ishitrenim publiciranjima, benchmarking politikom, testiranjima i rangiranjem zamijene predanošću u rješavanju stvarnih problema zajednice, poticanjem odgoja i obrazovanja društveno osjetljivih i odgovornih studenata te doprinosom razvoju civilnoga društva i demokracije“. Samu civilnu misiju definira pak kao „napore akademske zajednice koji se odvijaju kroz istraživanje, nastavu, stručni rad i djelovanje u zajednici njezinih članova, a usmjereni su unapređenju kvalitete života u zajednici i obrazovanju društveno odgovornih i aktivnih građana“ (Ćulum, 2010).

Refleksivna kritika suvremenih modela sveučilišta tako se odmiče od ideje komercijalne upotrebe znanja prema definiciji koja uključuje društvenu korist, demokratizaciju i utjecaj u zajednici te inzistira na društvenosti kao posebnoj dimenziji koja inherentno nije (samo) podložna komercijalizaciji.

8. ZAKLJUČAK

Pomak od humboldtovskog prema suvremenim modelima visokog obrazovanja i znanstvenog rada rezultirao je promijenjenim shvaćanjem sveučilišta kao institucije. Današnje shvaćanje sveučilišta kao mjesta istraživanja i poučavanja proširuje ideja treće misije, koja se primarno temelji na ekonomskoj dimenziji. Modeli poput sveučilišta drugog i trećeg tipa te trostruke ili n-struke uzvojnice stavljaju povećan naglasak na primjenjivu i inovativnu komponentu kao temeljnu svrhu znanstvenog rada, ugrađujući ekonomsku dimenziju u epistemološki program suvremene znanosti. Na taj se način sveučilište pretvara u svjesnog i umreženog aktera regionalnog razvoja povezanog s velikim brojem različitih dionika, a takva vrsta pristupa oslonjena je na načela prirodnih i tehničkih znanosti. Društvene i humanističke znanosti u takvom su kontekstu „slijepa pjega“ te je njihov doprinos, uslijed epistemološkog zaokreta, primarno evaluiran kroz kriterije prirodnih i tehničkih znanosti a djelovanje upućeno na socijalno poduzetništvo. Kritika suvremenih modela sveučilišta, koja se javlja kao odgovor na ove trendove, može se sintetizirati kroz tri glavna odgovora: kritika cjelokupnih modela kao univerzalno neprimjenjivih i/ili metodološki nedovoljno razrađenih, pokušaj uklapanja u postojeći model proširenjem primjenjive dimenzije društvenih znanosti, uz pokušaj redefiniranja treće uloge sveučilišta kako bi obuhvatila i društvenu dimenziju te, konačno, odbijanje suvremenih modela sveučilišta kao epistemološki nekompatibilnih s društvenim i prirodnim znanostima.

LITERATURA

- Bell, D. (2001). *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting* (3rd ed.). New York: Basic Books.
- Benneworth, P. i Charles, D. (2005). “University Spin-off Policies and Economic Development in Less Successful Regions: Learning from Two Decades of Policy Practice”, *European Planning Studies*, 13(4):537-557.
- Bramwell, A. i Wolfe, D. A. (2005). “Universities and Regional Economic Development: The Entrepreneurial University of Waterloo”. URL: http://sites.utoronto.ca/onris/research_review/WorkingPapers/WorkingDOCS/Working05/Bramwell05_WaterlooU.pdf (ožujak, 2014.).
- Brännback, M., Carsrud, A., Krueger, N. Jr. i Elfving, J. (2008). “Challenging the Triple Helix Model of Regional Innovation Systems: A Venture-Centric Model”. *International Journal of Technoentrepreneurship*, 1(3):257-277.
- Calhoun, C. (2006). “The University and the Public Good”. *Thesis Eleven*, 84:7-43.
- Carayannis, E. G. i Campbell, F. J. D. (2013). *Epistemic Governance in Higher Education. Quality Enhancement in Higher Education*. New York: Springer.
- Castells, M. (2000). *Uspon umreženog društva*. Zagreb: Golden marketing.
- Chatterton, P. i Goddard, J. (2003). “The Response of HEIs to Regional Needs”. U: R. Rutten, F. Bokoema i E. Kuijpers (ur.), *Economic Geography of Higher Education:*

- Knowledge Infrastructure and Learning Regions*. London i New York: Routledge. str. 19-41.
- Cooke, P. (2005). "Regionally Asymmetric Knowledge Capabilities and Open Innovation Exploring 'Globalisation 2' – A New Model of Industry Organisation". *Research Policy*, 34:1128-1149.
- Cooper, D. (2009). "University – Civil Society (U-CS) Research Relationships: The Importance of a 'Fourth Helix' Alongside the 'Triple Helix' of University – Industry – Government (U-I-G) Relations". *South African Review of Sociology*, 40(2):153-180.
- Ćulum, B. (2010). *Civilna misija sveučilišta u Hrvatskoj: element u tragovima*. Zagreb: Institut za razvoj obrazovanja. URL: <http://www.iro.hr/hr/o-nama/kolumna/element-u-tragovima/> (veljača, 2015.).
- Ćulum, B. i Ledić, J. (2010). *Civilna misija sveučilišta: element u tragovima?* Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci.
- Encarnación, Omar G. (2011). "Assisting Civil Society and Promoting Democracy". U: M. Edwards (ur.). *The Oxford Handbook of Civil Society*. New York: Oxford University Press, str. 468-479.
- Etzkowitz, H. (2004). "Learning from Transition: The Triple Helix as an Innovation System". U: J. Švarc, J. Lažnjak, Ž. Šporer i D. Polšek (ur.), *Transition Countries in the Knowledge Society. Socioeconomic Analysis*. Zagreb: Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar”. str. 39-60.
- Etzkowitz, H. (2008). *The Triple Helix: Industry, University, and Government in Innovation*. New York: Routledge.
- Etzkowitz, H. (2013). *Can a Teaching University be an Entrepreneurial University? Civic Entrepreneurship and the Formation of a Cultural Cluster in Ashland, Oregon* (Working Paper No 11). Stanford: Centre for Innovation Management Research.
- Evans, J. A. (2010). "Industry Induces Academic Science to Know Less About More". *American Journal of Sociology*, 116(2):389-452.
- Gibbons, M. (1997). *What Kind of University? Research and Teaching in the 21st Century* (The Beanland Lecture). Melbourne: Victoria University of Technology.
- Gibbons, M., Limoges, C., Nowotny, H., Schwartzman, S., Scott, P. i Trow, M. (1994). *The New Production of Knowledge: The Dynamics of Science and Research in Contemporary Societies*. London: Sage.
- Giroux, Henry A. (2009). "Democracy's Nemesis. The Rise of the Corporate University", *Cultural Studies <=> Critical Methodologies*, 9 (5), 669-695.
- Habermas, J. (1986). *Tehnika i znanost kao „ideologija”*. Zagreb: Školska knjiga.
- Habermas, J. (1991). *On the Logic of Social Sciences*. Cambridge (Mass): MIT Press.
- Halsey, A. H. (2010). "Admissions". U: W. Rüegg (ur.), *A History of the University in Europe. Volume 4: Universities Since 1945*. Cambridge: Cambridge University Press. str. 207-237.
- Jessop, B. (2008). "A Cultural Political Economy of Competitiveness and its Implications for Higher Education". U: B. Jessop, N. Fairclough i R. Wodak (ur.), *Education and the Knowledge-Based Economy in Europe*. Rotterdam i Taipei: Sense Publishers. str. 13-40.

- Klačmer Čalopa, M., Horvat, J. i Lalić, M. (2014). "Analysis of Financing Sources for Start-up Companies". *Management*, 19(2):19-44.
- Lajić, I. (2010). „Migracije i demografski razvoj regije“. U: I. Lajić (ur), *Migracije i regionalni razvoj Hrvatske*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti. str. 7-29.
- Leydersdorff, L. (2010). "The Knowledge-Based Economy and the Triple Helix Model". *Annual Review of Information Science and Technology*, 44:367-417.
- Leydersdorff, L. (2012). "The Triple Helix, Quadruple Helix, ..., and an N-Tuple of Helices: Explanatory Models for Analyzing the Knowledge-Based Economy?". *Journal of Knowledge Economy*, 3(1):25-35.
- Mansell, R. i Wehn, U. (ur.) (1998). *Knowledge Societies: Information Technology for Sustainable Development*. New York: Oxford University Press.
- McMaster, I. (2006). „Czech Regional Development Agencies in a Shifting Institutional and Policy Landscape“, *Europe-Asia Studies*, 58 (3), 347-370.
- Münch, R. (2007). *Die akademische Elite: Zur sozialen Konstruktion wissenschaftlicher Exzellenz*. Frankfurt a/M: Suhrkamp.
- Münch, R. (2011). *Akademischer Kapitalismus. Über die politische Ökonomie der Hochschulreform*. Frankfurt a/M: Suhrkamp.
- Nowotny, H, Scott, P. i Gibbons, M. (2001). *Re-Thinking Science: Knowledge and the Public in an Age of Uncertainty*. New York: John Wiley&Sons.
- OECD (2012). *SME Policy Index: Western Balkans and Turkey 2012: Progress in the Implementation of the Small Business Act for Europe*. Paris: OECD Publishing.
- Peračković, K. (2011). „Hrvatska u postindustrijsko doba – promjene u strukturi radno aktivnoga stanovništva po sektorima djelatnosti i spolu“. *Društvena istraživanja*, 20(1):89-110.
- Radošević, S. (2004). "(Mis)match Between Demand and Supply for Technology Innovation, R&D and Growth Issues in Countries of Central and Eastern Europe". U: J. Švarc, J. Lažnjak, Ž. Šporer i D. Polšek (ur.). *Transition Countries in the Knowledge Society. Socioeconomic Analysis*. Zagreb: Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar“. str. 83-100.
- Rodrigues, C. (2011). "Universities, the *Second Academic Revolution* and Regional Development: A Tale (Solely) Made of 'Techvalleys?'. *15th Congress of the APDR- Associação Portuguesa para o Desenvolvimento Regional*.
- Rodrigues, C. i Melo, A. I. (2012). "The Triple Helix Model as Inspiration for Local Development Policies: An Experience-Based Perspective". *International Journal of Urban and Regional Research*, 37(5):1675-1687.
- Rooney, D., Hearn, G. i Ninan, A. (2005). *Handbook on the Knowledge Economy*. Cheltenham: Edgar Elgar Publishing.
- Rüegg, W. (2011). *A History of the University in Europe. Volume 4: Universities Since 1945*. Cambridge: Cambridge University Press. – nema u tekstu
- Rutten, R., Bokoema, F. i Kuijpers, E. (2003). *Economic Geography of Higher Education: Knowledge Infrastructure and Learning Regions*. London i New York: Routledge.

- Scott Metcalfe, A. (2010). "Examining the Trilateral Networks of the Triple Helix: Intermediating Organizations and Academy – Industry – Government Relations". *Critical Sociology*, 36(4):1-17
- Slaughter, S. (2014). "Retheorizing Academic Capitalism: Actors, Mechanisms, Fields and Networks". U: B. Cantwell i I. Kauppinen (ur.), *Academic Capitalism in the Age of Globalization*. Baltimore: Johns Hopkins University Press. str. 10-32.
- Stehr, N. (1994). *Knowledge Societies*. London: Sage.
- Šporer, Ž. (2004). "Knowledge-Based Economy and Social Capital in Central and East European Countries". U: J. Švarc, J. Lažnjak, Ž. Šporer i D. Polšek (ur.), *Transition Countries in the Knowledge Society. Socioeconomic Analysis*. Zagreb: Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar”. str. 101-126.
- Švarc, J. i Lažnjak, J. (2002). „Nova proizvodnja znanja: perspektive u Hrvatskoj”. *Društvena istraživanja*, 12(1-2):93-114.
- Švarc, J., Lažnjak, J., Šporer, Ž. i Polšek, D. (2004). *Transition Countries in the Knowledge Society: Socioeconomic Analysis*. Zagreb: Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar”.
- Touraine, A. (1971). *The Post-Industrial Society. Tomorrow's Social History: Classes, Conflicts and Culture in the Programmed Society*. New York: Random House.

CONTEMPORARY UNIVERSITY MODELS AND THEIR CRITIQUE IN THE SOCIAL SCIENCES

Sven Marčelić

Summary

The massification of higher education, the rise of the knowledge society, and the dominance of neoliberal education policies have led to the emergence of new university models. The second and third type of university models, as well as the triple helix model, emphasize the practical, applicable dimension of higher education, manifested through innovations, patents and cooperation among a broad network of regional, national and supranational actors. The formerly dominant Humboldtian model, characterized by a combination of research and studies, has been widened by the "third mission" of university, focused primarily on the commercial value of new knowledge. Science is valued primarily for its application and commercial value, while scientists become more oriented towards the managerial aspect of their work. Natural sciences are taken as the epistemic standard, while humanities and social sciences are marginalized. This paper examines contemporary university models, as well as humanities and social sciences' response to their emergence. Three critical strategies are analysed: methodological critique, negotiation strategy for the affirmation of humanities and social sciences, and epistemic reflexivity critique of contemporary university models.

Key words: *knowledge society, social sciences, second and third type of university models, triple helix model, civil society, university*

ZEITGENÖSSISCHE MODELLE DER UNIVERSITÄTEN UND DEREN KRITIK IN DER SOZIALWISSENSCHAFT

Sven Marčelić

Zusammenfassung

Die Vermehrung der hohen Schulen, die Entwicklung der Wissensgesellschaft und die Vorherrschaft der neoliberalen öffentlichen Bildungspolitik haben zum Entstehen neuer Modelle der zeitgenössischen Universität geführt. Modelle wie z. B. die Universität des zweiten und dritten Typs, sowie die dreifache Spirale betonen die praktische Dimension der hohen Schulung und deren Anwendbarkeit, die durch Innovationen, Patente und Mitarbeit mit einem breiten Kreis regionaler, nationaler und übernationaler Teilnehmer sichtbar wird. Das bisherige dominierende Humboldtsche auf Begründung des Lehrens und Forschens beruhende Modell ersetzt die Erweiterung der Rolle der Universität mit der „dritten Mission“, die in erster Linie durch ihren kommerziellen Charakter des Schaffens neuen Wissens bestimmt ist. Die Wissenschaft wird in erster Linie durch ihre anwendbare und kommerzielle Dimension evaluiert, selbst die Rolle des Wissenschaftlers ändert sich, er richtet sich immer mehr nach dem managerialen Aspekt der eigenen Arbeit. Dabei dienen Natur- und technische Wissenschaften als epistemisches Vorbild, während die sozialen und humanistischen Wissenschaften marginalisiert werden. In der vorliegenden Arbeit werden zeitgenössische Modelle der Universitäten beschrieben, sowie die Reaktion der sozialen und humanistischen Wissenschaften auf die neuentstandene Situation. Es werden drei Arten von kritischen Strategien präsentiert: methodologische Kritik, Verhandlungsstrategie der der Afirmierung von Sozial- und humanistischen Wissenschaften, sowie die reflexiv-epistemologische Kritik des Modells der zeitgenössischen Universität.

Schlüsselwörter: *Wissensgesellschaft, Sozialwissenschaften, Universität des zweiten/dritten Typs, dreifache Spirale, Zivilgesellschaft, Universität*